

הלכות תשעה באב סימן תקנד

לב באר הגולה

סִפְרָה ג: י (כא) יִנְטֹל אֶדָם יָדָיו שְׁחִיתָה, וְצִרִיף לְזֹהַר שְׁלֹא יִשָּׁל יָדָיו אֶלֶּא עַד סוֹף קִשְׁרֵי אֲצִבְעוֹתָיו: יא יִלְאֹחַר שְׁנֹבֵב יָדָיו וְעִדֵּן לַחֹת קֶצֶת, (כב) מְעַבְרִים עַל עֵינָיו. יב וְאִם הָיָה לְפָלֹף עַל־בְּמֵי עֵינָיו וְדָרְכוֹ לְרַחֲצֵם בְּמָיִם, רוֹחֵץ וּמְעַבְרֵהוּ וְאִינוֹ חוֹשֵׁשׁ, דִּהְיָה לֵה פָטִיט וּכְצוּאָה שְׁרוּחֵץ בְּדָרְכוֹ וְאִינוֹ חוֹשֵׁשׁ: יג [*] הַהוֹלֵךְ לְהַקְבִּיל (כג) פָּנָי רַבּוֹ אוֹ אָבִיו אוֹ מִי שֶׁדָּוֹל מִמֶּנּוּ אוֹ לְצָרָיו מִצָּרָה, עוֹבֵר בְּמָיִם עַד צָנָארוֹ וְאִינוֹ חוֹשֵׁשׁ, (כד) יִכֵּן בְּחִזְקָה מְקָר: יד הַהוֹלֵךְ (כה) לְשֹׁמֵר פְּרוֹחֵיו, עוֹבֵר בְּמָיִם עַד צָנָארוֹ וְאִינוֹ חוֹשֵׁשׁ, אָבֵל בְּחִזְקָה אֲסוּר: יו הַבָּא מִן הַדֶּרֶךְ וְגִלְגִּיל (זי) בְּהוֹת, מִתֵּר לְרַחֵץ בְּמָיִם: הֵגַה יִמְתֵּר לְשֵׁרוֹת מִפֶּה בְּמָיִם בְּעֶרֶב חֲשֻׁעָה פֶּאֶב, וּמוֹצִיָּה מִן הַמָּיִם (כז) וְהָיָה (י) מִתְנַכֵּת וּמִקְנֵת כֶּה פָנָיו יָדָיו וְגִלְגִּיו, אֶפְלוֹ אִינוֹ עוֹשֶׂה רַק לְתַעֲנֵג שְׂרֵי פִינוֹ שְׁהָיָה נִגְיֵכָה (חֲוִי): טו (כה) **סִיקָה (נט) אִינָה אֲסִידָה אֶלֶּא שֶׁל תַּעֲנֹג, אָבֵל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ תַּסְטִין בְּרָאשׁוֹ סֶךְ בְּדָרְכוֹ וְאִינוֹ חוֹשֵׁשׁ: טז בְּנִעִילַת הַפְּקִדֵּל, רוֹקֵא שֶׁל עוֹר, (ל) אָבֵל שֶׁל בְּגָד אוֹ שֶׁל עֵץ אוֹ שֶׁל שַׁעַם (פֶּרֶשׁ, קֶלְפִי עֵץ) וְקָמִי מִתֵּר, (לא) גִּיּוֹשֶׁל עֵץ מִחֻפָּה עוֹר (יט) נִשָּׁן אֲסוּר: יז רֶאֱבֵל וּמִגְדָּה שֶׁמֵּהֲלָכִים (יט) (לב) בְּדָרְכוֹ

פאר הייט

העוֹנֵי הַלֵּיל כְּדִיאָת בַּטּוֹר, מִיָּא: (י) מִתְקַבֵּל. עַד שֶׁאֵין בָּהּ טוֹפֵחַ עִימָה לְקַטְפִּים, בִּיחָ, מִיָּא: (יא) אֲסוּר. קָתֵב הַשִּׁיר: כִּי־שֵׁשׁ לְאֶסֶר אוֹתָן שֵׁשׁ לָהֶם בְּתִשְׁבּוּקִים שֶׁל עוֹר הִתְנוּ גַם מִה שֶׁעַל הַקִּלְבִּים שֶׁל עוֹר וְגַם אוֹתָן שֶׁהֵן שֶׁל כְּבֹד רַק שֶׁהַשּׁוֹלִים שֶׁל עוֹר אֲסוּר, כִּי־ל. וְכִיחָ מִחֲמִיר לִילֵךְ יִתֵּן לְהַגְדִּי, מִיָּא. וְאֵעִיף שֶׁאֲסוּר בִּטֵּם בְּנֻעִילֵת הַפֶּגֶל מִיֵּם כְּקִרְכִין שֶׁעֲשֵׂהָ לֵל מִלִּל דְּפִי, וְהֵאָרִי זֶל פֶּסֶק שְׁלֹא לְבָרָה: (יג) בְּהִרְה. הַשֶּׁשֶּׁם, הַפֶּגֶל הוּא לִילֵךְ דְּחָד כְּחוֹק יִתֵּן. אָבֵל שֶׁחֲלֹף לְשֹׁדָה סָמָף לְעִיר אֲסוּר לְנַעַל, וְהֵחָה לְבִיתֵיחָקְרוֹת. אֵיכֶם לֵשׁ טוֹר וְחֵטֵא אֵל בִּין הֵאָי, וְכִיחָ עֲשִׂי שֶׁחֲלֵשֵׁי שֶׁל הַשְּׁעָרָה עוֹר רֹבֵב צִדֵּן לְחֵלֵץ אֶת־פֶּגֶל דְּחֹק, וְכִיחָ עֲשִׂי וְכִיחָ מִקּוֹם שֶׁצִּדֵּרָה לְמַנְעִלִים יִתֵּן

משנה ברורה

סימן תרי"ג סעיף ג. ועין שם במשנה בורח מה שהעסקנו בשם האמרונים פזה, ולמדו גם לכאן: **י' (כא) נוטל אדם ידיו שחוריה.** משום דוח רעה השונה על הנדום, דהנה לה ממלכך בטיט ובזוזה דמטר, כן כתב הבית יוסף בסמ"ן תרי"ג, ועין שם בבאור הגר"א שם מפסק על דין זה, ולכן נראה לי שלא יברוך⁽³⁶⁾ על נטילת ידים בשחוריה אחר הנטילה, רק אחר שיעשה קצתו יטל ידיו⁽³⁷⁾ עד סוף קצתו אצבעותיו⁽³⁸⁾ ואז יברך על נטילת ידים⁽³⁹⁾ משום תפילה⁽⁴⁰⁾, ועין בספר מטה יהודה שכתב דמטר לרדוף ידיו אף לתפלת המנחה, דהיי במאכל פני השכינה וכטבילת מצוה שהחייבו: **לא (כב) מעבירם על עיניו.** והוא הדין (כו) על פניו ידיו ורגליו, כיון דאין בה טומא על-קנא להשפית, וכל זה דרש בדרך העברה, אבל לרחצם בהרי"א⁽⁴¹⁾ מי שהוא אסטניס וצריך ללחש פניו במים ואין דעתו מישבש עליו כל היום עד שיקנח במים, (כו) יקנאו⁽⁴²⁾, אבל שאר כל אדם אמר: **יב (כג) פני**

רבו וכו'. אפלו (כח) בחל, דאף דחיובא ליכא להקפיל עניי בחל, תלמידי ההולץ אצל הרב, (ל) אבל לילך הרב אצל תלמיד לא נהירו לעבר גיפון אסור: (כד) וכן בחזרה מקר. דאם יחא אסור לחזור, ומנע מלי ממון, ויעלפן בחזרה דליכא ביה משום הפסד, (לג) אסור: **יד (כו)** מחמת תענוג אלא לרפואה⁴⁴, לחזקם: (כז) ויהי אמת הנבטת. עד שצין בה סיבה מקרה בדבר שהיה סוד⁴⁷, כגון בשמן או (לי) בחלב, בבית אחד, כדי לקמן בסימן תרד גבי יום הכפורים. פלה אחר נשואית. כל טז (ל) אבל של בגד או של עין וכו'. רוצה לומר, אף על גב דמגן על (לא) ושל עין מחפה עור. מלמעלה⁴⁸, ואף שהשולים הם גססין של או השולים הם של עור, אסור, רצין בשערית חשובה [אחרתים]. והנה א' הספימו (לט) הרבה אחרונים שיוכל לברך ברכת שיעשה לי כל צרכי⁴⁹ רך בחוק⁵⁰, אבל פשה'לה לשנה סמוך לעיר (מ) אסור לנעל, והנה ה'

שער הצידן

(כז) משה יהודה: (כח) בית יוסף בשם הרא"ש וחסדור לקמן בסיומן תריג, ודלא בגלביש דאסר כאן משום תפכא בלא ראיה, ולימא ומטה יהודה: (כח) מגן אברהם: (כט) פרי מגדים: (ל) לקמן בסיומן תריג: (לא) מגן אברהם ופר חדש שם: (לב) מגן אברהם: (לג) פרי מגדים: (לד) לברש: (לה) צהרונים: (לו) צדק ביומא דף עז עמוד ב' בתוספות ושנים בחד המהחל ימנך וכו': (לז) מנחם בפתחים גיר עמוד ב, צדן שם: (לח) לענן רחיצה מוקד לקמן בסיומן תריג שפיר י לענן יוסף-מגדלים, ובלשון לענן לשלח באב, ופשיטא (לח) דין לענן לענן (לט) במשל, וכן חסדים אליה רבה, וכתב ספרי-מגדים שכן נהני: (מ) לקמן, כל שניא מעיר 98 שאינו בדר רחוק מעל מעלי:

מילואים הלכות תשעה באב סימן תקנר המשך מעמוד קודם

[משנ"ב ס"ק יא]

רוצה לומר, שהיה קלוש ונחש קנופוס⁽²²⁾ וכו', מקצילין אותו⁽²³⁾.

(22) ואף אם לא נפל למשכב מחמת החולי, כתב הערוך השלחן (סי' 22) שפטור מלהתענות, אך הוסיף, שאם יש לו מחרש בעלמא אינו נחשב חולה חייב להתענות, ובשרית אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה ה) כתב שבמחשש בעלמא שאינו נופל למשכב מחמתו, אין זה נחשב חולי כלל וצריך להתענות, אך הוסיף שמי שחש כח, כגון זקן, פטור מהתענות. אכן בשו"ת אגרות משה (אורח חיים סי' קיד) כתב שכונת המשגיב בסי' 207 שאף מי שמרגיש חולשה יחירה במהלך הצום יותר ממה שצריך כלל מרגישים בני אדם שמתענים, הרי הוא בכלל חולה ואינו חייב לצום, וראה עוד בשו"ת אגרות משה (שם) בדין של אדם שחלוש בטבעו יותר משאר בני אדם, ובדין של אדם שמחמת שחרור בעבודתו יחלש באופן שצריך לבטל את הצום.

ומי שיש לו חום אפילו מעט יותר ממה שיש לכל אדם, כגון למעלה משלשים תשבע וחצי מעלות וחלש מוכ, וכן מי שמויע עקב כאבי ראש, כתב בשו"ת אור לציון (שם) שאינו צריך להתענות, שהרי הוא בכלל חולה, שכן אין חוב ללא סיבה רפואית. והוסיף, שכל שכן שמי

שיש לו חום גבוה הוא בכלל חולה שיש בו סכנה, כל זמן שלא בא רופא לקבוע את מצבו. כמו כן מי שיש לו דלקת פנימית, כגון דלקת ריאות או כליות או בפרקים או דלקת גרון וכן חולי לב, הרי הוא בכלל חולה שיש בו סכנה [כמבואר בשו"ע לעיל (סי' ע"ב סי' ג) שבמכה בחלל הפנימי של הגוף נחשב חולה שיש בו סכנה]. ואין צריך להתענות, וכן מי שיש לו רמת סוכר גבוהה בדם או לחץ דם גבוה [ולמעשה יש להתייעץ ברופא בענין זה]. והאי פטור מהתענות.

ובענין זה דעת הגרי"ג קרליץ (הוט שני שבת חיד פציג סי' א' עוד מדיני חולה בתעניות) שכל שיש בגופו בעיה רפואית, ומזיק לו אם לא יאכל וישתה, או שיש לו חום גבוה, הרי הוא בגדר חולה ואין צריך להתענות, כמו כן מי שיש לו כאבי ראש חזקים או סחרחורת, אפילו מחמת הצום, אם הם מחמשים דינו כחולה. וכן מי שרואה שחור בעיניו מחמת הצום, והתופעה אינה עוברת מיד, חייב לאכול מיד עד שזה יחלוף, ואף ללא כל תופעות אלו, כל שנראה כחולה לסתם אנשים, אף שאינם בקיאים ברפואה, מותר לאכול.

(23) ולענין הברכה לחולה שאוכל בחשעה באב שחל ביום ראשון, ראה מה שכתבנו לקמן (סי' תקנ"ב ס"ק ב).

הלכות תשעה באב סימן תקנר המשך מעמוד לב

נחשבת נעל של עור, כיון שאין העור עשוי אלא לנעל בלבד. ונעל שיש בו רצועת עור שנועדה להחזיקה שלא תסור מעל הרגל, כגון קצקב וכדו', דעת הכריז יוסף שאינה נחשבת נעל של עור, שרק כשהעור עשוי להגן ולכסות את הרגל נחשבת נעל של עור. אכן, כשהעור עשוי להגן על הרגל אף כשהוא רק חלק קטן מהנעל, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה טו) שכבר נחשבת נעל של עור ואסור ללכת בה.

(53) והענין שיכול לברך, כתב הלבוש (סי' תרי"ד סי' ה) כיון שמותר ללכת במנעל עור במקום שיש סכנה עקרב וכדו'. ונמנה החז"א (ארחות רבנו חייב עמ' קל"ט) שלא לברך שעשה לי כל צרכי עד הליכה שאין נעל נעלי עור, וכדעת הגרי"א (מעשה רב סי' ט), והארי"י (כף החיים סי' ע"ח) ובלוח ארץ ישראל כתב שרבים נוהגים כזה כדעת הגרי"א, ויש שרצה לתלות את מחלוקת הפוסקים כאן במה שנחלקו השו"ע והרי"א לעיל (שם סי' ה) האם כרכות השחר נתקטע על מנהגו של העולם, כלומר שהן הודאה לה' על שכן ברא את העולם, או שהן הודאה על הנאת המברך (הלכות ומנהגי בין המצרים עמ' קמ"ג).

אכן, לנוהגים ללבוש מנעלים שאינם של עור, כתב השו"ע תשובה (סי' 54) מו"ק (יב) בשם השו"ת ברכה לענין אָל הלבוש מנעל של לבד, שיברך 'שעשה לי כל צרכי', וכן נהג בעל המנחת אלעזר ממתקאש (דרכי חיים ושלום סי' תרעה) שברך 'שעשה לי כל צרכי' אף בתשעה באב, משום שהיה הולך עם נעלי גומי מביתו לבית המדרש.

[משנ"ב ס"ק לב]

יחף דרך רחוקים⁽⁵⁴⁾ וכו', אָל־אֶמֶן יֵשׁ טִיט וְנֶפֶשׁ⁽⁵⁵⁾.

(54) ובזמננו שיש נעלים שהן טובות ממש כמו של עור ומותרות בתשעה באב [ראה לעיל (סי' ל) ומה שכתבנו שם], דעת הגרי"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' צא אות כה סי' ח) שהנצרכים לנעל, כגון אונן בתשעה באב שצריך להתעסק בצרכי המת ובלי מנעלים יקשה עליו הדבר [ואו הבא מדרך רחוקה וכדו'], שמצד הדין מותר להם לנעול מנעלים, מימ בזמננו כיון שיש נעלי בד וכדו' טובות, יתכן שהיו אסורים במעלי עור [וכן הביא בהלכות ומנהגי בין המצרים

קרמים כדי לעדן את העור כגון קרם ידים, הריחי בכלל סיבה האסורה בתשעה באב.

[משנ"ב ס"ק ל]

הָלֹא נִקְרָא מְנַעֵל⁽⁵⁶⁾ אָלֹא שֶׁל עוֹר⁽⁵⁷⁾.

(56) ולענין נעלים שאינם עשויים מעור אך נח ללכת בהן כמו בנעלי עור רגילות, כתב לקמן (סי' תרי"ד סי' ה) אדוות איסור נעילת מנעלים ביום הכפורים, שאף שהשו"ע כתב (שם סי' ט) שמותר לנעול מנעלים משאר חומרים, מימ יש מהאחרונים שמחמירים בזה, ומסיים שאף שאין למחות ביד המקילים, מימ מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך באנפלאות של בגד כנהוג וכו' (סי' לא) רמז לזה שכתב לענין בשערי תשובה, שהביא בסי' ט את דעת הפנים מאירות שמחמיר בזה. ובענין זה הורה הגרי"ז אויערבך (הלכות שלמה בין המצרים פט"ו סי' דבר הלכה אות ה) והגרי"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' מא) לגבי תשעה באב שיש להימנע מללכת בנעלים שטוחות מאוד, בין שלא מרגיש כלל עינוי בהליכה בהן, וכן דעת הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פ"א אות יא), אך הוסיף, שלמקילים יש על מי לסמוך, וכן שמי שקשה לו ויכול ללבוש כל נעל שאין בה עור, מאידך, דעת הגרי"י קניבסקי (ארחות רבנו חייב עמ' קל"ח) שאפשר להקל ללכת בנעלי גומי בתשעה באב, ושכן המנהג, אמנם הוא עצמו וכן החז"א (ארחות רבנו שם, וראה קרא עלי מועד הערות הגרי"ח קניבסקי אות לה) נהגו להחמיר על עצמם ללכת באנפלאות בלבד, וראה מה שכתבנו לקמן (סי' תרי"ד סי' ה) לענין יום הכיפורים.

(57) והאם הנוגע בהם צריך לרחוץ ידיו לתפילה או לדבר תורה, כתב הכף החיים (סי' עג) בשם חנן איש חי, שאף על פי שהם לא נקראים מנעל לענין תשעה באב, מימ הנוגע בהם צריך לרחוץ ידיו, מאידך, דעת החז"א (ארחות רבנו חייב עמ' קפ"ו) שרק הנוגע במנעל מעור צריך לרחוץ ידיו.

[משנ"ב ס"ק לא]

מקפה עור. מְלַמְעָה⁽⁵⁸⁾ וכו', 'שֶׁשָּׁעָה לִי קֵל צָרְכִי'⁽⁵⁹⁾.

(58) ובנעל העשויה משאר חומרים יש עליה מלמעלה רצועות עור לשם נוי, דעת הגרי"מ פיינשטיין (שמעתתא דמשה עמ' תל"ג) שאינה

17

מילואים הלכות תשעה באב סימן תקנר המשך מעמוד קודם

המותרות, ראה בספר הלכות ומנהגי בין המצרים (שם) שחולק לדיוטא בין מי שהותר לו לפי שעה לצאת בנעלי שר, לבין מי שכל היזם הותר לו בגון יולדת.

(55) אמנם, לקמן (סי' תקנט ס"ק מא) כתב, שאם מחמת ההלכה לבית הקברות יהיה מוכרח לנעול מנעלים, טוב יותר שלא ילך כלל.

(עמ' קמא-קמב) שכיום שיש נעלים טובות שמותרות מעיקר הדין, אין להקל ללכת בנעלי עור להולכים בדרך או בין הנכרים. והוסיף, שבמור כן צריך עיון לענין יולדת כל שלושים יום וכן חולה שאין בו סכנה שכתב השו"ע לקמן (סי' תרד ס"ג) שמותרים בנעילת הסנדל ביום כיפור, האם נהג היתר זה גם בזמננו (ולענין מי שאין לו נעלים

הלכות תשעה באב סימן תקנר המשך מעמוד 64

(סי' י אות פז, וכעין זה בברכי יוסף סי' תקנט ס"ז) שמך לנשים דאומרות דאחר חצות הוא זמן נחמה ומתקנות הבית, משום דרעתן קצרה וכדי שלא יתיאשו מהגאולה [שעל ידי שיתעסקו בצרכי הבית לכבוד הגאולה תתחזק כלבותיהן האמונה בגאולה], ועוד שהוא חששה שנגזל המשיח תלקח לגן עדן, וגם שישאל אמו מומור דשפך חמתו על עצים ואבנים [וזה היה בתשעה באב אחר חצות שאנו נשפך חמתו] אך סיים, שכל ההיחר הוא רק לנשים, אבל על האנשים יש איסור לעשות מלאכה עד חשיכה. אכן בעודת אשכנז לא נהגו כן [ראה בערך השלחן סכ"א], ואף כשחל תשעה באב ביום חמישי, דעת הגר"ש והאור (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' מט) שאין להקל לשטוף את הבית אחר הצהרים לכבוד שבת.

[בה"ל ד"ה על ידן]

הוא כמ"ל חפ"ז ע"ד (67).

(67) אמנם להגיד ספר תורה מטעויות, כשצריך לקרוא בספר תורה בו ביום, או שחושש להשקות ספר שאינו מוגה, כתב השער תשובה (סי' יג) שלכל הדעות מותר, ולענין כתיבת הידושי תורה למי שנתחדש לו חידוש בו ביום [בדברים המעתיקים], כתב שאף על גב שבחולל המעור מותר מ"מ בתשעה באב אסור, שכן שכתובת החידוש שמחה היא לו, אין לשמח בתשעה באב. ועוד, כיון שזה רק יום אחד, אין כל כך חשש של שכחה. והשדי חמד (אסופת דינים בין המצרים סי' ב אות י) כתב שאם חאי לו שישכח עד הלילה מה שחידש, יכול לצין ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיקו אחר כך, וכעין זה כתב הכף החיים (סי' ק) שאם חושש שישכח יכול לכתוב ראשי דברים.

לו אותה, שהרי לא תהיה בזה כל תועלת, שכבר הראה לו דרך שלום ורעות.

ולתת מתנה או צדקה לעני הנצרך, כתב הכף החיים (סי' צא) שמותר, ואדרבה יש מצוה בזה, וכך נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בתשעה באב. וכעין זה כתב בשו"ת התעוררות התשובה (שם) שבמקום שנהגו ששולחים זה לזה אוכל לקראת סוף הצום כדי שיהיה להם מה לאכול, מותר לעשות כן, כיון שאין עושים זאת בדרך התקרבות ורעות אלא כדי שיהיה לחבירו מה לאכול והוא בתורת צדקה וגמ"ח, אך לשלוח ימנעו אופה מערנים מתובלים בחמאה וחלב, אסור, שזה בכלל שליחת דורון האסורה משום שאילת שלום.

[משנ"ב ס"ק מב]

טוב שיוציץ לו שיהיה אסור לפי שלום (65).

(65) אמנם אם הוא מתבייש דמנו, כגון שאינו קרוב או מי שלבו גס בו, כתב הכף החיים (סי' צד) שיכול להחזיר לו שלום בשפה רפה.

[משנ"ב ס"ק מג]

מיהו, כל מלאכה שאין בה שהרי שרי (66).

(66) אך להציע את המיטות, כתב הערך השלחן (סכ"א) שאין לעשות כן עד חצות, וכן להדיח כלים, כתב המקור חיים (סכ"ב) שאסור נראה מה שהבאנו לעיל (סי' יט) בשם הגר"מ פיינשטיין. ומה שיש מעדות הספרדים שנהגים לשטוף ולטווח את הבית אחר חצות [אף שלדעת השו"ע אין להקל לעשות מלאכה אף לאחר חצות דיום] ואומרים שמשעה זו כבר מתחיל זמן הגאולה, כתב על כך בספר מעור לכל חי

הלכות תשעה באב סימן תקנר תקנה המשך מעמוד לג

שמנחים על פי דרך הארץ ויל והרש"ש יש להתעטף בטלית ולהניח תפילין בתשעה באב כבכל יום רגיל, כיון שעל פי הסוד חובה להקדים את לבישת הטלית ותפילין לתפילת שחרית, ושכן המנהג בבית המדרש בית אל בירושלים, ועוד בתי כנסיות שנהגים כך, ובשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה כב) הביא את דברי הכף החיים, והוסיף שמי"מ אף הנהגים כמנהג הנ"ל, עליהם להסיר לפני אמירת הקינות. וכן הביא בספר ארץ ישראל (להגרי"מ טוקצינסקי, סכ"א ס"ג) שמנהג הספרדים להתפלל בטלית ותפילין, וחולצים אותן קודם הקינות.

ומי שנהג להניח תפילין בשחרית ונודמן למקום שאין מניחים, כתב בשו"ת אור לציון (שם) שלא ישנה ממנהג המקום, אלא יניח בביתו ויקרא בהן קריאת שמע קודם שיצא לבית הכנסת. וכמו כן הנהג שלא להניח בשחרית ונודמן למקום שמניחים, יניח תפילין כמותם. וכן לענין תפילת מנחה, הנהג להניח בשחרית ונודמן למקום

[משנ"ב ס"ק ב]

יש אומרים שצריך לכתוב עליו פב"ק (3).

(3) וכדי שלא לחיבנם לספק ברכה, נהג הגר"ש אויערבך (הלכות שלמה תענית פט"ו ארחות הלכה ח"ג 32) שכבדו לישון בליל תשעה באב שלא לפשוט את הטלית קטן מעליה, ואף זיז את בני ביחו לעשות כך.

[משנ"ב ס"ק ג]

ש"ע הצי"ח ע"ש פקק"ש, י"ס ע"ג (4).

(4) ומאמתי אפשר להניח תפילין, החיי אדם (כלל קלה סי"ח) כתב שמותר להניח לאחר חצות, ושכן נהג הגר"א [אכן, ראה במעשה רב

הלכות תשעה באב סימן תקנד

64 באר הגולה

(לג) מִתְּרִים בְּנִעִילַת הַסִּנְדֵּל, וּבְשִׁנְיָעֵי לְעִיר יִחְלָצוּ, וְכֵן תִּחְשָׁעָה בָּאֵב: הִגָּה וְכֵן בְּמָקוֹם שְׂדֵרִים בִּין הַקְּאִינִס־יְהוּדִים (לד) לֹא יִחְלָץ (לה) כִּי אִם בְּרָחוּב (יג) בְּיָהוּדִים, (לו) וְכֵן נִקְרָא (סדר הַרְבֵּים וְהַמְּבָרֵךְ: רַפְקִי: י"ח) הֵינֵשׁ מִי שְׂאוֹמֵר שְׂלֹא יֵישֵׁן כְּלִיל תִּשְׁעָה בָּאֵב עִם אִשְׁתּוֹ בְּמִשָּׁה, (לז) וְנִכּוֹן הַדָּבָר (יד) מִשְׁוִים 'לֶךְ לֶךְ (לה) אֶמְרִינָן לְקוֹדֵינָא': ט"ז אִם הָלַךְ תִּשְׁעָה בָּאֵב בְּשִׁבְתָּ (לט) מִתָּר בְּכָלֵךְ, אֶפְלוּ בְּתִשְׁמִישׁ הַמִּסָּה: הִגָּה וְכֵן אֹפְרִים מִשְׁמִישׁ הַמִּסָּה, (טו) [טז] (מ) וְכֵן נִזְהָרִין (סדר שֶׁסֶּה דִּין וְאֹרֵךְ וְעַתָּה): כ' (מא) 'אֵינִי שְׂאֵלֶת (טז) [טז] שְׁלוֹם (מב) לְחַבְרוֹ בְּתִשְׁעָה בָּאֵב, וְהִדְיוּטוֹת שְׂאִינִם יוֹדְעִים וְנוֹתְנִים שְׁלוֹם, מִשְׁכִּיבִים לָהֶם בְּשִׁבְתָּ רַפָּה וּבְכַבֵּד רֹאשׁ: כא הֵינֵשׁ מִי שְׂאוֹמֵר שְׂלֹא יִלָּךְ וְיִטֵּל בְּשׁוֹק, בְּדִי שְׂלֹא יִבּוֹא לִידֵי שְׁחֹק וְקִלְקוֹת וְהַתִּיל: כב [*] מְקוֹם שְׁנִינְגוֹ לְעִשּׂוֹת מְלָאכָה תִּחְשָׁעָה בָּאֵב עוֹשִׂין, *מְקוֹם שְׁנִינְגוֹ שְׂלֹא לְעִשּׂוֹת (פ) (מג) אֵין עוֹשִׂין, וּבְכָל מְקוֹם פְּלִמְיָדִי חֻקְמִים בְּטָלִים, וְכָל הַרְוָעָה לְעִשּׂוֹת עֲצָמוֹ תִּלְמִיד חָכֵם לִעֲנֹן יָהּ (מד) עוֹשֶׂה, (מה) אֶפְלוּ מְקוֹם שְׁנִינְגוֹ שְׂלֹא לְעִשּׂוֹת, (מו) מִתָּר *עַל־יְדֵי אִינוֹי־הַדִּי אֶפְלוּ בִּיתּוֹ, וּפְרָקְמִטֵּי לְהַרְוִיחַ וְלַהֲשַׁמֵּר, כ"ב מְקוֹם שְׁנִינְגוֹ

ח הנהגת מרדכי
היינריךסון ו'
שוד בשם אביו הנאיש
המקומות המוקפאת
לשמן סכס רובין
ו' תוספת ירושלמי,
וכן פסקו הפוסקים
ח בליבו ט' משנה
פסחים נד קרן
למעשה ב' גמלאי,
ורקפות ו' חלק
ב' שפא בתעלה

שערי תשובה

[illegible]

פאר הלכה

לא אצרו כלל. וצין בתענית דף ל טזי רכנן: פל טצות הנוצות קאבל
הנוצות בתענית קאבל וכו' ובטיבה ונצילת הסקדל וכו'. וצין דבסבל אינא
ששם בדרך יצ צוד ב דלעקבור את התמא סתר, ממילא הוא הדין בתענית
קאבל: * בקוקוס שנתנו שלא לעשות וכו'. וכהיום מנהג כל ישראל בכל
קוקוס שלא לעשות (מטה יהודא). וכתבו הוא רק עד טעות. קולקסה
בפניה: * עלידי עפויים אפלו כבירה. עין בספר תציל דווקא אם נותן
לך קדם תענית קאבל. ודעתי עיין, עיין דליקא הסח הפעם עלידידיה.
כמו שכתב הגר"א. ולענין חובביה קאבלה רבה בשם הרמב"ם בפנימיותה
לחלק. ומסערי יהודא דעמו ולענין כתיבה הוא כמו בחל-המעיין (67). עין שם:

באר היטב

צפר פּאָנצילס, ע"ש: (יג) הַיְדוּדִים, וְגַל דָּאם הַרְפָּה אִיז עוֹרְדִים שֵׁס
קָטָר, מִיֵּא: (ז) מִשּׁוּם, וְעֵין סִימָן חֲרָטוּ דָאסֶר לִגַע בְּאַשְׁתּוֹ כִּאלֹו הָיָא
נִדָּה, וְאַפְשֶׁר דְּהִיָּה בְּתִיב, דִּימ. וְגַל דְּכִיִּים יֵשׁ לְהַקְל, מִיֵּא: (טו) וְכֵן
נִתְקַדֵּי, וּמְכַרֵּי הַשְּׂמֵשׁ: דְּכִרִים שְׂבָעֻנָּה נִוְתָן, דִּימ וּמְתָנִים, וּפֶסֶק בְּשִׁלְיָה
דָּאָם נִדְמָנָה לֵיל טְבִילָתָה בְּלִיל־שַׁעֲת זֹו טוֹכֶלֶת וּקְשִׁימָשׁת, דְּיֵשׁ לְשִׁמְךָ עַל
זֹב בִּיד־סִימָן שְׁפָה: יֵאָל דְּזֹה מִזֵּה שְׁמָם נִוְתָנִים שְׁלֹום אִם מְכָרֵי שְׁמָל שְׁלֹום
לְחִבְרוֹ, דְּיֵה בְּכָל שְׁמָלָה שְׁלֹום, מְגֵא: (יז) אֵין עוֹשִׁינִי, דְּיֵשׁ אֶשְׁתָּא בִּיחֹו
הַתְּחַבֵּל, מִיָּה כֵל לִמְלָכָה שְׂאִין כֵּה שְׁחֵר יֵשׁ דְּאִי מְסִיחַ דַּעֲתוֹ בְּכָה, מִיֵּא

מלשנה ברורה

פשיט'ש על העגלה או רוכב צריך לחלץ אף בדרך רחוק.
(לה) **מתירים בעצילה הסנדל**. טוב (מח) שאין יתן עפר
במנעלים⁵⁸: (לד) לא לחלץ וכו'. משום העפוי'מ שמלעגים
עלינו: (לה) **כי אם ברחוב היהודים**. פתב הסגן אברהם:
נראה לי דאם הרבה עפוי'מ עובדים שם מתר. ואלה נזהר צד
להחמיר לענן רחוב היהודים אף באפן זה. (מח) דהבי דלא
להוסיף על המנהג. ובנאותונו הרבים, הרבה מהמון מקלץ
באסור נעילת הסנדל כל היום אף פשיט'שין בביתם. (מח) וצו
גדול הוא, דאף בשוקל כזה בעת שהולך ברחוב שמצי' שם
ל במשנה ברורה סיפ'קטן א: (לו) **וכן תגור**. פתב התי'אדם:
דס, שיש גדולים המתיירם, מכל מקום אין לה טעם, דמה בכך
שבים בתורת וראי אסורים, דאף ידעו הנכרים אם ילכו בלא
באשטו כאלו היא נדה, ואפשר דהוא הדין בהשע' קאב⁵⁹ וכ'
בא. סחור סחור לכרמא לא תגרב: **יט** (לט) **מתר בשלן אפלו**
דבר⁶⁰. ומיש'אסורים סיבא להו דהו שבת ו' פקובר מתו ברגל,
(ס'ט) שגם זה קרר צנא: (מ) **וכן נוהגין**. ומכריו (מח) השמש:
הסגן אברהם בשם השל"ה דיש לסמך בזה על דעה הראשונה,
בין דכליל טבילה הוא מצות עשה יש לסמך בזה על הממירין,
הא שאין בן כליל טבילה. (מי) צין שם בנשמת'אדם. וצין בבאור
ס'בן יש לסמך להקל על-גל'שנים כליל טבילה: כ (מא) **אין**
הוא הדין לשלם דיוון לחבור בתשע' קאב אסור⁶¹ (מאחונים)
שנים אסור לתן שלום⁶², ולא יתקן אף איבה עבור זה עלי:
(מח) גם כליל'א אסור במלאכה, דאם גם כליל'א מציב להתאבל,
(עושה) בלא מחוי'בה, דהוא'א אומר דמיעתו ממלאכה הוא
לא לעשות. פנח במדינתו: (מו) **מתר על-ידי עפוי'מ**. אכן

שער הציון

[illegible]

חֲלֻבוֹת תְּשַׁעָּה בָּאֵב סִימָן תְּקנר

ביאורים ומוספים

למי שדרכו תמיד לטבול בשבת, ובמיוחד שאין זו טבילה לשם תענוג.

[שעה"צ ס"ק מו]

הפיל לפי מה שהיא אדם⁶².

62) ולמעשה, דעת הגר"מ פיינשטיין (שמעתתא דמשה ע"מ תלד) שכיון שהיה אדם מסיים שהכל לפי מה שהוא אדם, אין להקל בכך.

[משנ"ב ס"ק מא]

צ"פא טכא נמי אסור⁶³ וכו', פתשעה באב אסור⁶⁴.

63) אך לומר 'לילה טוב', כתב הלקט ישר (עמ' 110) בשם התרומת דרשן שמותר, אך הוא עצמו לא אמר כן.

ולמען לחבירו בראשו לאות שלום, כתב הריטב"א (מועד קטן כז, ב) שמותר לראות שו"ת שלמת חיים (סי' תכב).

ולשאל את חבירו על הרגשתו ושלומו, דעת הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה בין המצרים פט"ו ארחות הלכה הע' 30, וקובץ מבקשי תורה חמ"ז עמ' מב) שאם שואלו דרך נימוס אסור, אך אם הוא חולה או שואל לתועלת מותר.

ולאחל 'מזל טוב' לחבירו, כתבו בשו"ת שלמת חיים (סי' תכד) והגשר החיים (פכ"א ס"ז אות ז) לענין אב"ל, שמותר, כיון שאין זו שאילת שלום אלא ברכה, וכן דעת הגר"ש אלישיב (ישא יוסף ח"א סי' קיז, ואשרי האיש ח"ג פנ"א אות יז) שמותר לאחל מזל טוב (ואף בלחיצת יד), וכן מובא בשם הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה שם) והגר"נ קרליץ (קרא עלי מועד פ"ח הע' כה) לענין תשעה באב. והוסיף (הוט שני שבת ח"ב עמ' שכו) שלכתחילה יחפש זמן אחר לומר ברכה זו, שגם כשמתו מוטל לפניו אין איסור לומר מזל טוב, אך אין זה מנהג בני אדם, ומי"מ בברית מילה שחל בתשעה באב ודאי שיכול לומר מזל טוב בשעת הברית. מאידך, דעת הגר"מ פיינשטיין (שמעתתא דמשה ע"מ תלד) שאין לומר אלא רק לאחר חצות היום, כדי שלא יסיח דעתו מהאבלות.

וכן לאחל לחבירו רפואה שלמה, כתב הגשר החיים (שם) לענין אב"ל שמותר לאחל, מהטעם האמור שאינו שאילת שלום אלא ברכה, וכן כתב בשו"ת הר צבי (ייד סי' רצ) לענין מקומות שנהגו שמאחלים לאבלים חיים ארוכים ונותנים להם יד, שאין בזה איסור של שאילת שלום לאב"ל, כיון שזו רק ברכה מהמנחם לאב"ל, וכעין זה כתב הגשר החיים (שם).

ולומר 'להתראות' כשנפרד מחבירו, דעת הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה שם, מבקשי תורה שם) שיותר טוב שלא לומר סתם להתראות, אלא שנוכח להתראות בבנין בית המקדש.

ולתתם אבלים, כתב בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ה סי' כ אות כב) שפשוט שאין מנחמים עד חצות היום, כיון שאין לדבר עד אז דברי תחנונים, אך אם מוכרח לצאת מן העיר אחר חצות, ולא יהיה בעיר עד אחר ימי האבלות, מכתבר צריך לילך לאב"ל אף בלילה או קודם חצות היום, בלא לומר דברי תחנונים, כי בעצם זה שדאב"ל יודע שוב לנחמו מקיים גם כן מצות נחום אבלים, ועליו לקיים מה שאפשר. ומי"מ מה שנוהגים לומר 'המקום ינחם אותך בתוך שאר אבלי ציון וירושלים', יכול לומר אף בתשעה באב קודם חצות.

64) ואף להבטיח לחבירו שיתן לו מתנה לאחר התענית, כתב בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' שנה) שאסור, כיון שגם זה בכלל שאילת שלום.

ואם כבר שלח מתנה לחבירו, כתב (שם) שאין צריך שחבירו יחזיר המשך במילואים עמוד 17

[משנ"ב ס"ק לג]

ש"ק ז' ע"פ פמנעלי⁶⁵.

56) והאם תועיל עיצה זו להחזיר נעילת מנעלי עור על ידי נתינת עפר בחוכם, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה טו) שפשוט שאסור, ולא נאמרה הלכה זו אלא למי שממילא מותר בלבישת נעלי עור, שטוב שיתן עפר במנעלים, והוסיף, שלפי מה שכתב הגר"י (חדושי מרן ר"ז הלוי הלכות תעניות עמ' 20) שחובת העינויים בתשעה באב היא גם מדין עינוי וגם מדין אבלות, אם כן אף שמחמת דין העינוי מועיל ליתן עפר במנעלים, מי"מ מחמת דין האבלות שיש לילך יחף, ודאי שאין תועלת בזה, ובשו"ת מים חיים (משאש, א"ח סי' רכג) כתב שמי שכל השנה הולך בנעלי בד וכדו', בתשעה באב ילך ללא גרביים אם יודע שלא יצחקו עליו, ואם לאו יתן בהן מעט עפר כדי שיצטער מעט בהליכתו.

[משנ"ב ס"ק לו]

דהוא הדין פתשעה באב⁶⁶.

57) ולהשיט דבר מידו לידה, כתב הכף החיים (ס"ק פה) בשם הכן איש חי, שכלילה נכון להחמיר נוכח נראה דעת הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' מא). מאידך, דעת הגר"ש אלישיב (קרא עלי מועד הערות הגר"ח קניבסקי אות לח) שמותר.

[שעה"צ ס"ק מד]

ואם גם בתשעה באב הולכים מקשטות⁶⁸.

58) ולענין לבישת תכשיטים, כתב הא"א (בוטשאטש, תחילת סי' תקנא) שהנשים מותרות ללבוש תכשיטים שרגילות בהם גם בימות החול, אך לא תכשיטים המיוחדים לשבת ויום טוב. [אכן, מנהג בנות ישראל שלא ללבוש כלל תכשיטים בתשעה באב, הוץ מהטבעת שרגילה בה תמיד (נטעי גבריאל פנ"ג סי' ה) וראה שם (סי' ט) לענין כלה בתוך שלושים לנישואיה].

[משנ"ב ס"ק לו]

ואינו מונע עצמו מלשום דבר⁶⁹ וכו', דברים שקצנצא⁶⁰ וכו', לך חץ ידיו בחמין⁶¹.

59) ומי"מ אף לפוסקים כהשו"ע, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה יז) שטוב להחמיר ולהימנע מכך.

60) ואף לענין נגיעה באשתו, כתב המחז"ל דיסקין (קרא סי' ה אות סז) שלדעת הדרכי משה [המובא לעיל (ס"ק לו)] שאין ליגע בה בתשעה באב, הוא הדין שאסור ליגע בה בתשעה באב שחל בשבת, שאף זה בכלל דברים שבצינעא. מאידך, דעת המקור חיים (סי' ט) שמותר לראות שם.

ולענין מה שאין לאסור ללמוד בשבת זו מחמת שהוא בכלל דברים שבצינעא, ראה מה שכתבנו לעיל (סי' תקנ"ג ס"ק ט).

61) והטעם שאין לאסור אף את רחיצת ידיו בצונן מחמת שהוא דבר שבצינעא, ביאר המנחת חינוך (מצוה שיג אות יא) [ט"ו] שרחיצת הידים בצונן אסורה בתשעה באב משום עינוי, וכשם שעצם התענית נדחית בשבת, כך גם כל שאר הדברים האסורים משום עינוי נדחים בשבת, ורק מה שאסור בתשעה באב משום אבלות נהג גם בשבת זו בצינעא.

ולענין סיבה או טבילה במקוה, כתב שם שכשם שרחיצת ידיו בחמין אסורה בשבת זו [לדעת הרמ"א] כך גם אסורה הסיכה, וכמו כן גם אין לטבול בשבת זו אף בצונן, שהרי הסיכה ורחיצת כל הגוף אף בצונן אסורה גם משום אבלות. אכן, דעת הגר"ש אלישיב (הלכות ומנהגי בין המצרים עמ' קמו) שיש להקל בטבילה

מילואים הלכות תשעה באב סימן תקנר המשך מעמוד קודם

המותרות, ראה בספר הלכות ומנהגי בין המצרים (שם) שחילק לדיוא בין מי שהותר לו לפי שעה לצאת בנעלי עור, לבין מי שכל היום הותר לו כגון יולדת.
(55) אמנם, לקמן (סי' תקנט ס"ק מא) כתב, שאם נוחמת ההליכה לבית הקברות יהיה מוכרח לנעול מנעלים, טוב יותר שלא ילך כלל.

(עמ' קמא-קמב) שכיום שיש נעלים טובות שמותרות מעיקר הדין, אין להקל ללכת בנעלי עור להולכים בדרך או בין הגברים. הוסיף, שכמו כן צריך עיון יולדת כל שלושים יום וכן חולה שאין בו סכנה שכתב השו"ע לקמן (סי' תרד ס"ג) שמותרים בגשלת הסנדל ביום כיפור, האם נהג היתר זה גם בזמנינו [ולענין מי שאין לו נעלים

הלכות תשעה באב סימן תקנר המשך מעמוד 64

(סי' י אות פו, וכעין זה כבר בי יוסף סי' תקנט ס"ז) סימן לנשים דאומרות דאחר חצות הוא זמן נחמה ומתקנות הבית, משום דעתן קצרה וכדי שלא יתיאשו מהגאולה [שעל ידי שיחעסקו בצרכי הבית לכבוד הגאולה תתחזק בלבנותיהן האמונה בגאולה] ועוד והוא השעה שגדול המשיח ונלקח לנ עין, וגם שישאל אמו ממור דשפר חמתו על עצים ראבנים [וזה היה בתשעה באב אחר חצות שאז נשרף הבית]. אך סיים, שכל ההיתר הוא רק לנשים, אבל על האנשים יש איסור לעשות מלאכה עד חשיכה, אכן בעודת אשכנז לא נהגו כן [ראה בערוך השלחן סכ"א], ואף כשחל תשעה באב ביום חמישי, דעת הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' מט) שאין להקל לשטוף את הבית אחר הצהרים לכבוד שבת.

[מה"ל ד"ה על ידי]

הוא כמו ב"ח-מ"ד⁶⁷.

(67) אמנם להמה ספר תורה מנוחות, כשצריך לקרוא בספר תורה בו ביום, או שחושש להשהות ספר שאינו מוגה, כתב השערי תשובה (סי' יג) שלכל הדין מותר, ולענין כתיבת הידושי תורה למי שנתחדש לו חידוש בו ביום [בדברים המותרים], כתב שאף על גב שבחול המועד מותר מ"מ בתשעה באב אסור, שכן שכתבת החידוש שמחה היא לו, אין לשמוח בתשעה באב, ועוד, בין שזה רק יום אחד, אין כל כך חשש של שכחה, והשני חמד [אסיפת דינים בין המצרים סי' ב אות י] כתב שאם ודאי לו שישכח עד הלילה מה שחידש, יכול לציון ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיקו אחר כך, וכעין זה כתב הכף החיים (סי' ק) שאם חושש שישכח יכול לכתוב ראשי דברים.

לו אותה, שהרי לא תהיה בזה כל תועלת, שכבר הראה לו דרך שלום ורעות.

ולתת מתנה או צדקה לעני הנצרך, כתב הכף החיים (סי' צא) שמותר, ואדרבה יש מצוה בזה, וכך נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בתשעה באב, וכעין זה כתב בשו"ת התעוררות התשובה (שם) שבמקום שנהגו ששולחים זה לזה אוכל לקראת סוף הצום כדי שיהיה להם מה לאכול, מותר לעשות כן, כיון שאין עושים זאת בדרך התקרבות ורעות אלא כדי שיהיה לחבירו מה לאכול והוא בתורת צדקה וגמ"ח, אך לשלוח ימנעו ארפה מערים מתובלים בחמאה וחלב, אסור, שזה בכלל שליחת דורון האסורה משום שאילת שלום.

[משנ"ב סי' מג]

טוב שידיע לו שיהיה אסור לתן שלום⁶⁸.

(68) אמנם אם הוא מתבייש הימנע, כגון שאינו קרוב או מי שלבו גם בו, כתב הכף החיים (סי' צד) שיכול להחזיר לו שלום בשפה רפה.

[משנ"ב סי' מג]

מיהו, כל קלאכה שאין בה שהרי שרי⁶⁹.

(69) אך להציע את המיטות, כתב הערוך השלחן (סכ"א) שאין לעשות כן עד חצות, וכן להדיח כלים, כתב המקור חיים (סכ"ב) שאסור [וראה מה שהבאנו לעיל (סי' יט) בשם הגר"מ פיינשטיין]. ומה שיש מעדות הספרדים שנהגים לשטוף ולסדר את הבית אחר חצות [אף שלחנת השו"ע אין להקל לעשות מלאכה אף לאחר חצות היום] ואומרים שמשעה זו כבר מתחיל זמן הגאולה, כתב על כך בספר מועד לכל חי

הלכות תשעה באב סימן תקנר תקנה המשך מעמוד לג

שמניחים במנחה, יניחן שנית, והנהג שלא להניח בשחרית ונודמן למקום שאין מניחים במנחה, יניחן בביתו קודם תפילת מנחה, ויש להימנע מלהתפלל במקום שחלק מהמתפללים מניחים תפילין וחלקם אין מניחים.

[משנ"ב ס"ק ב]

יש אימרים שצריך לפרך עליו פפא⁷⁰.

(3) וכדי שלא להיכנס לספק ברכה, נהג הגר"ש איערבך (הליכות שלמה תעניות פטו) ארחות הלכה ה"י 32) כשכבר ישן בליל תשעה באב שלא לפשוט את הטלית קטן מעליו, ואף וירא את בני ביתו לעשות כך.

[משנ"ב ס"ק ג]

שפא הציתי אש במקדש, ר"תם צ"ה⁷¹.

(4) ומאמתי אפשר להניח תפילין, החיי אדם (כלל קלה סי' יח) כתב שמותר להניחן לאחר חצות, ושכן נהג הגר"א [אכן, ראה במעשה רב

(סי' ד) שלנוהגים על פי דרך הארי ז"ל הרש"ש יש להתעטף בטלית ולהניח תפילין בתשעה באב כבכל יום רגיל, כיון שעל פי הסדר חובה להקדים את לבשת הטלית ותפילין לתפילת שחרית, ושכן המנהג בבית המדרש בית אל בירושלים, ועוד כתי כנסיות שנוהגים כך, ובשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה כב) הביא את דברי הכף החיים, הוסיף שמי"מ אף הנוהגים כמנהג הג"ל, עליהם להסיר לפני אמירת הקניות, וכן הביא בספר ארץ ישראל (להגרי"מ טוקצינסקי, סכ"א ס"ג) שמונה הספרדים להתפלל בטלית ותפילין, וחולצים אותן קודם הקניות.

ומי שנהג להניח תפילין בשחרית נודמן למקום שאין מניחים, כתב בשו"ת אור לציון (שם) שלא ישנה ממנהג המקום, אלא יניחן בביתו ויקרא בזה קריאת שמע קודם שיצא לבית הכנסת, וכמו כן הנהג שלא להניחן בשחרית ונודמן למקום שמניחים, יניח תפילין כמותם, וכן לענין תפילת מנחה, הנהג להניחן בשחרית ונודמן למקום

